

HIRSIZ BARONLARDAN ÇAĞDAŞ İŞADAMLARINA DÖNÜŞÜM

Ali Tarhan¹

Öz

Bu çalışmanın çerçevesini ABD'nin yaldızlı Çağ'ında ortaya çıkan ve "hırsız baronlar" olarak adlandırılan büyük işadamlarının Makyavelci bir yaklaşımla analizi oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı söz konusu işadamlarına ait yönetim ilkelerinin günümüzde ne denli geçerli olup olmadıklarını sorgulamaktır. Bu amaçla, önemli hırsız baronlar ve çalışma yöntemleri üzerine verilen bilgilerin ardından Makyavelli'nin yönetim felsefesinin anlatımına geçilmektedir. Çalışma bir değerlendirme bölümüyle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hırsız baronlar, Makyavelli, yönetim, piyasalar.

Abstract:

The framework of this study consists of a Machiavellian analysis of the Gilded Age's robber barons. The aim of this study is to investigate the validity of the management principles of these barons in the present day. In order to begin to discussion, first the information on these barons' management methods is given. A narrative of Machiavellian management philosophy follows these explanations. The study ends with an assessment.

¹ Dr., Uzman, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İdare Merkezi, Ankara, ali.tarhan@tcmb.gov.tr, alitarhan@gmail.com : Makalede kullanılan veri ve bilgilerden kaynak gösterilerek yararlanılabilir.

Key Words: Robber barons, Machiavelli, management, markets.

1. GİRİŞ

Esneklik ve uyum, lehinde ve aleyhinde hala süren tartışmalara karşın, kapitalist ekonomik sistemin en belirgin iki özelliği olarak öne çıkmaktadır. Kapitalist sistemin değişen koşullara kendine uyduabilmesi bir yandan ülkedeki kurumsal (hukuki, mali, siyasi, toplumsal) yapının bu uyuma elverişli olarak tasarılanmış olmasına diğer yandan ise kapitalist olarak adlandırdığımız girişimcilerin bizzat kendi yapısal özelliklerinin buna uygun olmasına bağlıdır. Kurumsal yapılanmadaki köklü değişikliklerin ancak uzun dönemde mümkün olabildiği göz önüne alındığında kısa ve orta dönem değişikliklerine uyum konusundaki asıl sorumluluğun girişimcilerde olduğu sonucu aksiyomatik olarak çıkarılabilir. Böyle bir yargıya ulaşmanın sonucu olarak kapitalistik gelişmedeki kısa dönemli değişimlerin girişimcilerdeki benzer gelişme veya değişikliklerle paralel seyrettiği öngörüsünde de bulunmak mümkündür. Ancak, böyle bir mantık dizini girişimcilerin piyasadaki her gelişmeye hemen adapte oldukları anlamında değil, olamayanların elenip firma veya kurumların adaptasyon yeteneği daha yüksek olanlarla yollarına devam ettikleri, bu olanaktan yoksun kalanların ise piyasadan tamamen silindikleri bir durum şeklinde anlaşılmalıdır.

Günümüzde de kabul görmüş haliyle Polanyi (2001/1944) kapitalist sistemi ekonominin toplumsal varlık içinde gömülmüş halinden kurtulup bağımsız bir piyasa organizasyonuna kavuşması olarak tanımlamaktadır. Bu tanım gereği, çağdaş anlamdaki kapitalist girişimci sosyal ağların içindeki belirsiz bir yerde değil kamusal alanda ve açık bir şekilde var olmaktadır. Bir adım daha ileriye gidilerek, kapitalist girişimcinin içinde çalıştığı ekonomik sistemden, özellikle devlet ve kurumlarının davranışları üzerindeki kısıtlarından, bir ölçüde izole edilerek analiz edilmesiyle sistemin tamamının devinimi hakkında bütüncül ve sürekliliğe sahip bir yargıya varılması da mümkün olabilir. Kuşkusuz kapitalist sistem ve kapitalistin birbirlerinden ayrılmaları kuramsal olarak bile mümkün değildir. Devletin

piyasa düzenleme gücü dikkate alındığında kapitalist girişimcinin üzerindeki kamusal kısıtların ayrıştırılması da eş derecede zor olmaktadır. Özellikle İngiltere ve Kıta Avrupası ülkelerindeki, geçmişte Roma İmparatorluğu'na dek uzatılabilecek, düzenleme ve yasama geleneği ekonomideki kurumların analiz ve açıklamalarını kolaylaştırırken bireysel aktörlerin davranışlarının analizini ise güçleştirmektedir. Buna karşın 1865–1890 yılları arasındaki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisi ve toplumu bir yandan, Kıta Avrupasının aksine, zayıf bir düzenleme geleneği, yaygın olmayan bir merkezi devlet örgütlenmesi ve sosyal açıdan gelişmiş bir kamusal alan sunmasıyla kapitalist girişimcilerin davranış örüntülerinin analizi açısından önemli bir çalışma alanı sunmaktadır.

Mayhew (1987) ABD'de 1865 yılında iç savaşın sona ermesiyle birlikte ülkede önemli ekonomik, toplumsal ve mali değişimlerle bilimsel alanda bu değişimleri açıklamaya yönelik gereksinimler ortaya çıktığını belirtmektedir. Söz konusu dönemde ABD ekonomisi bir yandan hızlı bir sanayileşme dönemine girerken, diğer yandan da tarımın ülke ekonomisi içindeki göreceli payı giderek azalmaya başlamıştır. Tarımın göreceli payının azalmasıyla birlikte ülkede sanayiye ve kentlere emek akışını temel alan bir toplumsal hareketlilik ve buna bağlı demografik değişim olgularının ortaya çıktığı gözlenmiştir. Bu gelişmenin doğal bir sonucu olarak ülkedeki kent nüfusu tarım nüfusuna oranla hızla artmaya başlamıştır. ABD ekonomisinin 19. yüzyıldaki bu hızlı gelişiminde ekonomik kalkınmaya yardımcı olacak kurumsal etmenlerin de önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. ABD'nin bu dönemdeki kurumsal yapısı İngiltere'den ödünç alınan hukuki ve iktisadi kurumların kendi bünyesine adapte edilmesiyle oluşturulmuştur. North (1993)'a göre bu kurumsal yapı uyumlaştırması sürekli olarak, bir yandan arazi sahipliği diğer yandan da mülkiyet haklarına tam bir güvence sağlayarak kapitalist gelişmenin önündeki engelleri kaldırmayı veya en aza indirmeyi hedeflemiştir.

İç savaş sonrası dönemdeki ekonomik gelişmelerin en önemli özelliklerinden biri de dev boyutlarda sermayeye sahip şirket ve finans kurumlarının ortaya çıkmasıdır. Söz konusu finans kurumları veya diğer bir deyimle "yatırım bankaları", ABD ekonomisinin hızlı ve uluslararası rekabetle boy ölçüşebilecek şekilde gelişmesine çok

önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu yatırım bankaları getirdikleri mali yenilikler ve farklı alanlardaki yatırımların doğasına uygun olarak yarattıkları enstrümanlarla her türlü girişimin fonlanması ve özellikle demiryolu ağlarının inşasının finanse edilmesiyle ekonomiye büyük katkılar sağlamışlardır. Ancak, bu önemli dönüşümler denetimsiz bir büyüme ve tekelci eğilimlere sahip çok güçlü ekonomik aktörlerin ortaya çıkmasını da birlikte getirmiştir. 1865–1890 dönemine özgü bu girişimciler rakiplerine ve müşterilerine karşı uyguladıkları acımasız politikalar nedeniyle “hırsız baronlar” (robber barons) ya da sanayi kaptanları olarak adlandırılmıştır². Bu dönemin hırsız baronlarının en tanınmışları arasında Andrew Carnegie, John P. Morgan, Abraham Kuhn, Solomon Loeb, Andrew W. Mellon, John D. Rockefeller ve Cornelius Vanderbilt gibi isimlerin sayılması mümkündür³. Kanel (1985)’e göre bu girişimciler emek piyasasında da giderek artan oranlarda söz sahibi olarak çalışanları üzerinde neredeyse sınırsız tasarruf olanağına kavuşmuşlardır. Hırsız baronlar diğer orta ve küçük boy firmalara karşı giriştikleri mücadelelerle de piyasadaki rekabeti ve küçük işletmeleri yok etmişlerdir. Konumlarını sağlamlaştırmak amacıyla bir yandan gazeteler satın almış ve kadrolarında en ünlü avukatlarla devlet adamlarına yer vermişlerdir⁴. Streeck (2010)’e göre modern kapitalizmin “kazançta herhangi bir normatif veya kültürel sınır bulunmaması” olarak tanımlanabilecek en önemli prensibi bu dönemde kendine kesin bir yer kazanmıştır⁵.

Söz konusu sınır tanımazlık bu dönemde devletin ekonomiye müdahale etmesi gereği ya da en azından ekonomide düzenleyici aktör olarak yer alması görüşlerinin ilk kez önemli oranda taraftar kazanmasına da neden olmuştur. Böylelikle, 19. Yüzyılın ABD’sinde

² Bakınız Bridges (1958) s.1.

³ ABD’nin dünyanın geri kalanından çok daha hızlı bir ekonomik büyüme gösterdiği bu dönem “Yaldızlı Çağ” (Gilded Age) olarak da adlandırılmaktadır.

⁴ Bakınız Mills (2000/1956) s. 95.

⁵ Bu dönem üretim kadar tüketimdeki aşırılıklarla da dikkati çekmektedir. Bu aşırılıklara tepkiler Marksist iktisatçılar kadar liberallerden de gelmiştir. Veblen (1931/1899) bu dönem zenginlerinin tüketim alışkanlıklarının barbarik dönemlerle kıyaslanması gerektiğine dikkati çekmektedir. Veblen’e göre sanayinin kaptanları malları değil karı üretirler ve israf, sömürü, işsizlikle durgunluğun da yaratıcısıdır.

bir yandan çağdaş işadamlarının ilk örnekleri ortaya çıkarken diğer yandan da günümüze dek uzanan ve henüz ortak bir noktada uzlaşamayan “müdahaleci devlet-liberal ekonomi” tartışmaları başlamış bulunmaktadır. 19. Yüzyıl hırsız baronlarının sınır tanımaz ihtirasları, ABD ekonomisindeki zayıf düzenlemeler ve ülkenin gelişmiş piyasaları kapitalist girişimcinin kamusal bir varlık olarak birçok yönden analizini kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmada, analizin yalınlığını korumak amacıyla, Neoklasik iktisatın firma ve/veya girişimcinin nihai amacının kar maksimizasyonu olduğu hipotezine sadık kalınmıştır. Bu nedenle çalışma, firma veya girişimcinin amacının ne olduğu değil bu amacın nasıl gerçekleştirildiği üzerine odaklanmıştır. Sözü edilen dönemde kapitalist işadamlarının devletin zayıf olduğu kamusal alanda bağımsız bir güç olarak ortaya çıkmaları varlıklarının yalnız iktisat değil başta siyaset bilimi olmak üzere diğer disiplinlerle de analiz edilmesinin önünü açmıştır. Böyle bir yaklaşımda ise varlıklarını piyasadaki rekabetin yok edilmesine ve bu durumun sürdürülmesine borçlu olan erken dönem kapitalistlerinin, aynı yöntemi ülke yönetimi açısından devlet yöneticileri için savunan Makyavelci görüşle büyük bir paralellik gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle çalışmanın temel alanı 19. Yüzyıl kapitalist girişimcilerinin Makyavelci bir analizidir.

2. HIRSIZ BARONLAR

Piyasada rekabete son verilmesini sağlayan yasal sözleşmeler genellikle kartel ve holding şirketleri şeklinde gerçekleşmektedir. Karteller, birkaç şirketin yasal bağımsızlıklarını kaybetmeksizin piyasa paylaşımı konusunda gerçekleştirdikleri sözleşmeler yoluyla oluşturulmaktadır. Bu tip oluşumlar, 19. Yüzyıl Almanyası dışında, genellikle yasa koyucular tarafından yasaklanmış ya da sıkı kısıtlar altında çalışmaları sağlanmıştır. İkinci modeldeki holding şirketlerinde ise büyük hissedar olan ana şirketin altındaki bağlı şirketler yasal bağımsızlıklarını koruyarak çalışmaktadırlar. Her iki model örgütlenmenin de ortak özellikleri piyasada rekabete son verilmesi ve dolayısıyla karların maksimize edilmesi, piyasaya girişlere izin verilmemesi şeklinde özetlenebilecek teknelci davranışlardır. 19. Yüz-

yılda ABD’de üçüncü bir örgütlenme modeli geliştirilmiştir. “Tröst” olarak tanımlanan bu örgütlenme modelinde şirketlerin yönetimi aslında bu kurumlarda mülkiyete sahip olmayan mutemet veya kayyumlar (trustees)’a devredilmektedir. İlk ortaya çıkışlarından sonra tröstler gelişmelerine devam ederek “oy hakkı tröstleri” (voting trust)’ne evrilmişlerdir. Bu sistemde hissedarlar hisselerini devretmesizin yalnızca bunlara ilişkin oy haklarını kendilerini temsil edecek tröstlere ve mutemetlere devretmektedirler.

ABD tröstlerinin temelini 19. Yüzyılın başından itibaren kurulmaya başlanan sigorta şirketleri oluşturmaktadır. Söz konusu sigorta şirketleri 19. Yüzyılın ortalarında piyasaların hızla gelişmesine ve ellerindeki fonların aynı oranda artmasına paralel olarak kendilerini yatırım bankalarına dönüştürmeye başlamışlardır. Yatırım bankalarına dönüşmelerine karşın, kendileri hakkında herhangi bir düzenleme yapılmadığı için, hem yerel hem de federal yasaların dışında kalarak çalışma ve büyüme olanağı bulmuşlardır⁶. Bu liberal ortam sözü edilen yatırım bankalarının piyasa koşullarına ve gereksinimlerine uygun her türlü finansal enstrümanı serbestçe üretebilmelerine de olanak sağlamıştır. Bu konuda ilk dikkate değer örneği John D. Rockefeller’in kurduğu “Standard Oil” tröstü oluşturmaktadır. Rockefeller, 1872 yılında kurduğu “Standard Oil Company of Ohio” karteli vasıtasıyla ülkedeki rafinerilerin büyük bölümünün kontrolünü eline geçirmiştir. 1879 yılında ise petrol endüstrisine yatırılan sermayenin büyük bir bölümü içlerinde Rockefeller’in da olduğu üç mutemetin kontrolüne geçmiştir. 1882 yılında da “Standard Oil Tröst”ün kurulmasıyla piyasadaki tekelleşme süreci tamamlanmıştır. Standard Oil Trust kırk altı farklı petrol şirketinin hisselerini bu yeni kurulan şirkete devretmesiyle oluşturulmuştur. Yeni kurulan tröst ise başkanlığını Rockefeller’in yaptığı dokuz kişilik bir yönetim kurulu (board of trustees) tarafından yönetilmeye başlanmıştır⁷.

⁶ Yatırım bankalarının bu ayrıcalıkları 2008 krizine dek sürmüştür. Krizle birlikte bazıları, iflastan kurtarmak amacıyla, Federal Reserve Bank ve Federal Deposit Insurance Company denetimine tabi mevduat bankalarına dönüştürülmüştür.

⁷ Bakınız Liefmann (1932) s. 342 – 343.

Dönemin bir diğer önemli hırsız baron ya da sanayi kaptanı Andrew Carnegie (1835 –1919)'dir. Carnegie iş hayatına demiryolu yatırımlarıyla başlamış ardından Avrupa'da yatırım yapmayı planlayan ABD şirketleri adına bono ihracı işine girişmiştir. Ancak, asıl ünü ve servetini 1870 yılında kurduğu "Carnegie Steel Company" ve çelik endüstrisine borçludur. Bu şirket on yıl içinde dünyanın en büyük pik demir, demiryolu rayı ve kok üreten organizasyonuna dönüşmüştür. Carnegie bu aşamadan sonra rakibi "Homestead Steel Works"ü de bünyesine katmış ve giderek büyük bir tekel gücü kazanmıştır. 1901 yılında ise Carnegie ve diğer çelik üreticileri "United States Steel Corporation" (US Steel) çatısı altında birleşerek dünyanın en büyük çelik üreticisine dönüşmüşlerdir. US Steel şirketi 1901 yılı itibarıyla ülke çelik üretiminin %63'ünü elinde bulundurmaktaydı⁸. "Komodor" olarak ünlenen Cornelius Vanderbilt de (1794–1877) önemli sanayi kaptanlarından biridir. Vanderbilt 1831 yılında Hudson nehrinde buharlı gemi işletmeciliğiyle iş hayatına atılmıştır. Aynı yıl Hudson nehrindeki bir başka gemi işleticisi olan Daniel Drew'un rekabetiyle karşılaşmış ancak şirketlerini birleştirerek her iki taraf da rekabetin yıkıcı etkisinin önüne geçmeyi başarmıştır. Vanderbilt 1849 yılında nehir işletmeciliğinden okyanus işletmeciliğine geçmiştir. 1850 yılından itibaren de demiryolu işletmeciliğine başlamıştır.

Andrew W. Mellon (1855–1937) de önemli bir sanayi kaptanı olarak anılmalıdır. İş hayatına babasıyla birlikte 1872 yılında kurduğu bir kereste ve kömür şirketi ile başlamıştır. 1882 yılında ise babasının kurduğu "T. Mellon & Sons" bankasını devralmıştır. Mellon bankayı devralmasıyla birlikte petrol, çelik, gemi inşası ve inşaat türünden büyük yatırımların finansmanına başlamıştır. Mellon'un finanse ettiği alüminyum, kok kömürü ve endüstriyel aşındırıcılar kendi alanlarında dev firmalar oluşturmuştur. Yıldızlı Çağ'ın belki de en önemli finansal aktörü John. P. Morgan (1837–1913)'dir. Morgan finans sektörüne 1857 yılında babasının bankasının Londra şubesinde çalışarak adımını atmıştır. 1858 yılında ise New York'ta "Duncan, Sherman & Company"de çalışmaya başla-

⁸ Bakınız Hobsbawm (1997) s. 43 – 44.

mıştır. 1871 yılında da Philadelphia'lı Drexel ailesiyle birlikte "Drexel, Morgan & Company" oluşturulmuştur. 1893 yılında ortağı Anthony Drexel'in ölümüyle Morgan bankası "J. P. Morgan & Company" adını almıştır. Morgan'ın yarattığı yatırım bankası 1900 yılında dünyanın en büyük finansal kuruluşlarından bir haline gelmiştir. Morgan'ın en önemli başarıları arasında demiryolu şirketlerinin birleştirilmesi sayılabilir. Morgan, 1865–1890 yılları arasında ABD'deki çok sayıda bağımsız firmadan oluşan demiryolu şirketlerinin birleşerek sektörel etkinlik sağlamalarına öncülük etmiştir.

Yatırım ortamını sağlayan hukuksal yapı, anayasa, mahkemeler ve göçmenler gibi kurumsal yapılar Yıldızlı Çağ'ın ekonomik başarılarının temelinde yatmaktadır⁹. Buna karşın Yıldızlı Çağ'ın ekonomi alanındaki ilerlemelerini aynı oranda toplumsal açıdan da kazandığını iddia etmek güçtür. Bu dönem çalışanlar açısından çalışma saatlerinin uzunluğu, çocuk işçiliğinin yaygınlığıyla, iş güvenliği veya emeklilik planlarının bulunmaması ile ön plana çıkmaktadır. Emeklilik hakkı veya kavramının olmaması nedeniyle insanların neredeyse ölene dek çalışmak zorunda kalması ve konutlaşmanın her açıdan yetersizliği de dikkati çekmektedir. Ekonominin büyümesine paralel olarak örgütlü işverenlerin örgütsüz işçileri, özel hayatları dâhil, her alanda baskı ve gözlem altında tutabilmesiyle gelişen toplumsal gerilim de sürekli olarak gündemde kalmıştır¹⁰. Toplum ve ekonomi Darwin (2009/1859)'in paradigmasıyla, sağlıklı ve güçlü olanın yaşamda kalma mücadelesini kazandığı bir alana dönüşmüştür.

Stanfield (1989)'in ortaya koyduğu haliyle bu dönemde malların üretiminden elde edilen haklı kazanç ile para için para kazanma uğraşlarından elde edilen haksız kazanç ayrımı belirginleşmiştir. Bu ayrımın belirginleşmesiyle birlikte yalnızca kar peşinde koşan kesimler bu dönemin önemli iktisatçılarının eleştiri hedefi haline gelmiş-

⁹ Bakınız North (2002) s. 136.

¹⁰ Bu açmaz 19. Yüzyılın sonlarına doğru iyice belirginleşmiştir. Devlet tarafından uygulanması gereken sosyal politikaların yokluğu nedeniyle hırsız baronlar bu kez de kazançlarını filantropik harcamalar olarak topluma geri vermeye yönelmişlerdir. ABD'de günümüzdeki birçok üniversite, müze ve kütüphane söz konusu işadamları tarafından bu dönemde kurulmuştur.

tir¹¹. Trigg (2001)'e göre yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak, ABD toplumunda bugün de geçerli bir paradigma olan, bireylerin toplumsal statülerinin mal varlıklarına göre tespit edilmesi olgusu bu dönemde kesinlik kazanmıştır. Sadece kar peşinde koşan girişimcilerin karlı bulmadıkları projeleri, toplumsal yarar ne olursa olsun, bloke edebilmeleri de sınırsız liberalizmin çok belirgin bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır¹².

Bu dönemde hırsız baronların temel özellikleri kesinlik kazanmıştır. Bridges (1958)'e göre bu özellikler yatırımcı ve müşterileri aldatıp soymak, açgözlülük, birbirleriyle yok edercesine ve amansızca mücadele etmek, tekellilik¹³, fırsatçılık ve acımazsızlık olarak sıralanmaktadır.

3. MAKYAVELLİ VE FELSEFİ KATKILARI

Niccolo Makyavelli (1469–1527) ve en önemli eseri “Prens¹⁴” yazıldığı çağdan bugüne dek üzerinde en çok tartışılan kişi ve metinlerden biri olmuştur. Makyavelli günümüze dek ulaşan bu tartışmayı bilinen ve üzerinde az düşünülen kavramlara farklı anlamlar yükleyerek yaratmıştır. Makyavelli'nin tartışma yaratan yaklaşımı bu anlam yüklemelerinin günümüzde bile henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşmamış olmasında yatmaktadır. Bu konuda ilk verilebilecek örnek “erdem” dir. Makyavelli'nin çağında erdem kavramından siyasi ve askeri konulardaki üstünlük anlaşılmaktaydı. Makyavelli'nin ilk anlam yüklemesi de bu kavramda yatmaktadır. Makyavelli, erdem kavramını ahlak kavramından ayıştırmıştır. Bu konuda yürüttüğü mantık da

¹¹ Bakınız Mattson ve Tilman (1987) s. 222.

¹² Bakınız Barber (1991) s. 220.

¹³ ABD'de bu konudaki en önemli yasa 1890 yılında “Sherman Anti-Trust Law” olarak yürürlüğe girmiştir. Bakınız Connor (2007) s. 59.

¹⁴ “Prens” temel olarak “prenslere öğütler” (advices to the princes) olarak adlandırılan bir türün devamı niteliğindedir. Yeni Çağ Avrupasında prensler okula yaşına geldikleri zaman zamanın önde gelen bilim adamı veya filozoflarından birinin eğitim amacıyla kendi hizmetlerine verilmesi Antik Yunan'dan beri sürdürülen bir gelenektir (Büyük İskender ve Aristoteles bu konuda kayda değer ilk örneklerden biridir). Bu tür eğitim doğal olarak güzel sanatlar, hitabet, felsefe ve ahlak üzerine öğütlerden oluşmaktaydı. “Prens”i bu denli tartışma konusu yapan öge ise Makyavelli'nin bu yapıtında tam ters öğütler vermiş olmasıdır.

basittir: Eğer erdem siyasi ve askeri konularda üstünlük sağlamaksa bu görev ahlaklı kalarak başarılamaz. Bu nedenle bir prens iyi olmayı değil, olmamayı öğrenmelidir¹⁵. Nihai amaç iyi olmak değil öyle gibi görünmeyi başarabilmektedir¹⁶. Makyavelli (1970/1517)'ye göre üstün bir pozisyona yükselmenin en önemli aracı da güçlü olmak değil bu konuda hile yapmayı başarabilmektir.

Bu vargı Makyavelli'yi iki sonuca ulaştırmıştır. İlk sonuç tam anlamıyla "çıplak bir menfaat" duygusudur. İkinci vargı ise liderliğin, maliyeti ne olursa olsun, korunmasıdır. Böylelikle, başarılı bir saldırının aldatma sanatındaki ustalıklarla mümkün olduğu sonucuna da ulaşılmaktadır¹⁷. Makyavelli'ye göre menfaat duygusu ne kadar yalın olursa olsun belirli bir amaca yöneliktir. Makyavelli (1996/1532) bu amacı "şans" (*fortuna*) olarak açıklamaktadır. Ona göre şans her zaman bir kadın kimliğindedir ve gerçek yüzünü ancak kendisine direnilmediği zaman gösterir. Uygulanacak olan politikalar ise ancak şansla uyumlu oldukları sürece başarılı olacaktır. Amable (2010) bu durumu erdemin hiçbir zaman şansın esiri olmaması gereği olarak açıklamaktadır. Makyavelli böylelikle açıkça fırsatçılığı ve fırsatlardan ne pahasına olursa olsun yararlanmayı savunmakta ve akılcı bulmaktadır. Makyavelli için amaca ulaşmak o derece önemlidir ki yöneticilerin verdikleri sözleri tutması bile çoğu zaman gerekli değildir. İlk olarak verilen sözlerin mümkün olduğu kadar az bağlayıcı olması gerekmektedir. Söz verildiği zaman da bu durum, sözüne sadık taraflara karşı kullanılmalıdır. Fakat her durumda söz, eğer yerine getirilmesi sözü verenin aleyhine bir durum yaratacaksa, tutulmamalıdır.

Makyavelli'nin çalışmalarını tamamladığı çağlar merkantilist dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemin özellikleri Makyavelli'nin çalışmalarıyla tutarlılık göstermektedir. Ancak, çıkar çatışmalarının ve bunların idaresi üzerine kurulu bir yönetim modelinin piyasa toplumlarına uygulanması da mümkün görünmektedir¹⁸. Yine de böyle bir uygulama için bireylerin devlet çıkarlarıyla çatışmadığı

¹⁵ Bakınız Leonard (1992) s. 202 – 203.

¹⁶ Makyavelli'nin bu önerisi "mahkûm ikilemi"nin bir öncülü olarak kabul edilebilir.

¹⁷ Bakınız Dietz (1992) s. 211 – 212.

¹⁸ Bakınız Campbell (1971) s. 24–25.

alanlar seçilmesi gerekmektedir. Devletin kurulu bir otorite olması dolayısıyla, daha akılcı bile olsalar, başka hegemonik projelere geçit verme olasılığı zayıftır. Bu yaklaşım Makyavelli'nin hegemonya anlayışına da ışık tutmaktadır. Makyavelli için hegemonya veya hegemonik güç var olan sistemin içinde gizli veya gömülü bir halde bulunmamakta, bireyin çabaları ile sıfırdan inşa edilmektedir¹⁹.

4. BİR DEĞERLENDİRME: MAKYAVELLI'NİN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Günümüzün koşulları, hem Makyavelli hem de hırsız baronlar açısından, geçen yüzyıllara göre önemli farklılıklar göstermektedir. Buna karşın, benzer yönler de bulmak mümkündür. Farklılıklar temel olarak mücadele ve rekabet koşullarının daha karmaşık hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde bu alanlar en yoğun yasal ve idari düzenlemelere tabi konuların başında gelmektedir. Böylelikle, her ne pahasına olsun kazanmak ölçütü birçok açıdan kısıtlanmış bulunmaktadır. Önemli benzerlikler ise Makyavelli'nin en çok üzerinde durduğu alanlarda yoğunlaşmaktadır. ABD'deki yatırım bankalarının 2008 krizine dek her türlü yasal düzenlemenin dışında kalabilmesi hırsız baron geleneğinden bazı unsurların da günümüze dek taşınmasına neden olmuştur. Makyavelli'nin yöneticilere özgü gördüğü hırs ve güç gibi bazı insani özelliklerin ise halen geçerli olduğunu savunmak mümkündür. Calhoon (1969) çağdaş yöneticilere özgü bazı Makyavelci özellikleri şöyle sıralamaktadır:

- Hırs,
- Yönetimsel kısıtlar,
- Doğrudan yönlendirici olmayan yöntemlerin başarılı olması,
- Deneme-Yanılma sonuçlarına ait gözlemlerin bir sonucu olarak yapılabirlik ve gerçekleştirilebilirlik,
- Sonuç alabilmek için bilgisizlik ve saldırganlığa dayanma ve

¹⁹ Bakınız Cunningham (2006) s. 567.

- Bireyin kişiliği; ısrarcılık veya çatışmadan kaçınma.

Calhoon'un sıralamasındaki "saldırganlık", "hırs" ve "doğrudan yönetme" kavramları dikkat çekici ve doğrudan doğruya Mak-yavelcidir. Bu durumdan, üzerinden ne kadar zaman geçmiş olursa olsun Mak-yavelci ilkelerden en önemlilerinin halen geçerli olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Ancak, unutulmamalıdır ki Calhoon'un sözünü ettiği yönetim ilkeleri açıkça ifade edilebilenlerden kuruludur. Açıkça ifade edilemeyen diğer Mak-yavelci ilkelerin de halen geçerli olduklarını düşündürecek nedenler bulunmaktadır. Bu nedenlerin ilkinin mahkûm ikilemi açıklayabilir. İyi olmadığı halde öyle görünmeyi başarabilen bir işadınının iyi olan ve öyle de görünen bir diğer işadamı karşısındaki stratejik üstünlüğü tartışılmayacak kadar açıktır. Uzun dönemli sonuçları tartışmalı olmakla birlikte, kısa dönemde bu iki tip işadamından kurulan bir oyunu kesin olarak ilk tip işadamı kazanması beklenmelidir²⁰. Etik ve moral değerlerin kesin kurallara bağlandığı ve sapmaların aynı ölçüde cezalandırıldığı bir dünyada böyle bir oyunun kurulması mümkün olamaz, ancak böyle bir dünyanın varlığı, belirli ve iyi düzenlenmiş piyasaların dışında, hala şüphelidir. Tüm tarafların gerekli etik ve moral değerlerle donatıldıkları bir evren de aynı ölçüde gerçekçi değildir²¹.

Sonuç olarak, Mak-yavelci ilkeler veya yaklaşımın iki nedenle halen geçerli oldukları öne sürülebilir. İlk neden Mak-yavelli'nin analizlerini insani özelliklere dayandırmış olmasıdır. Hırs, kazanma arzusu, yönetme isteği gibi insani özellikler kaybolmadığı sürece bunların nasıl realize edilebileceği üzerine kurulu Mak-yavelci modelin de geçerliliğini sürdürmesi beklenmelidir. İkinci neden, hırs ve arzular realize edildikten sonra ortaya çıkmaktadır. Bu aşamadaki sorunsal kazanılan zenginlik veya mevkinin nasıl muhafaza edileceği üzerine kuruludur. Bu sorunsalın en basit çözümü rekabetin yok edilmesiyle hegemonik alana girişin kısıtlanmasıdır ki hırsız baronların yaptıkları da tam olarak budur. Böylece, bir yandan güç ve ikti-

²⁰ Her iki tarafın da aynı özelliklere sahip olduğu ve bu durumun taraflarca da bilindiği bir oyunda dürüstlük en iyi seçenek olarak ortaya çıkabilir. Örneğin, 1901 yılında US Steel'in kuruluş aşamasında Andrew Carnegie ve J. P. Morgan bu anlaşmayı hiçbir yazılı belge olmadan yalnızca "el sıkışarak" gerçekleştirmişlerdir.

²¹ Bakınız Hayek (2010/1944) s. 62.

dar elde etmeye yönelik insani bir yönelim diğer yandan da bunu muhafaza etmeyi amaçlayan tekelci–hegemonik bir tutuma ulaşmaktadır. Konunun etik ve moral yönleri bir yana bırakılırsa –ki bu yönler ayrı bir çalışma konusudur–insan hırslarıyla tekelci eğilimlere dayalı piyasa ve siyaset modellerinin halen geçerli oldukları kolaylıkla öne sürülebilir.

Sonuç olarak, çalışmada varlığı tartışılan dönüşümün henüz tamamlanmadığı görüşüne ulaşılmaktadır. Günümüzün işadamları 19. Yüzyıldaki benzerlerine oranla daha akılcı bir ortamda çalışmalarına karşın dünya ölçeğindeki piyasanın bütününe bakıldığında akılcılık ve etik değerlerin her yere hâkim olduğunu öne sürme olanağı bulunmamaktadır. Ancak, 20. Yüzyılda piyasaların düzenlenmesi konusunda atılan önemli adımlar dolayısıyla gelişim trendinin daha akılcı ve moral değerleri daha yüksek bir piyasa yapısına doğru evrilmekte olduğu söylenebilir. Bu evrim sürecinde işadamları bir yandan moral değerlerini korumak diğer yandan da Makyavelizm’i hatırlarında tutmak zorundadırlar.

KAYNAKLAR

- Amable, B. 2010. Morals and Politics in the Ideology of Neo-Liberalism. *Socio-Economic Review* 9: 3–30.
- Barber, W. J. 1991. *A History of Economic Thought*. London: Penguin.
- Bridges, H. 1958. The Robber Baron Concept in American History. *The Business History Review* 32–1: 1–13.
- Calhoun, R. P. 1969. Niccolo Machiavelli and the Twentieth Century Administrator. *The Academy of Management Journal* 12–2: 205–212.
- Campbell, W. F. 1971. Economics and the Machiavellian Tradition. *Journal of Economic Issues* 5–2: 20–30.
- Connor, J. M. 2007. *Global Pirice Fixing*. New York: Springer.
- Cunningham, F. 2006. Twilight of the Modern Princes. *Journal of Social Philosophy* 37–4: 567–583.
- Darwin, C. 2009/1859. *On the Origin of Species*, London: Penguin.
- Dietz, M. G. 1992. Trapping the Prince: Machiavelli and the Politics of Deception. *Political Theory: Classical Writings, Contemporary Views*. Joseph Losco and Leonard Williams (Eds.). New York: St. Martin’s Press: 211 – 228.

- Hayek, F. A. 2004/1944. *The Road to Serfdom*. London and New York: Routledge.
- Hobsbawm, E. 1997. *The Age of Empire*. London: Abacus.
- Leonard, J. 1992. Public versus Private Claims: Machiavellianism from another Perspective. *Political Theory: Classical Writings, Contemporary Views*. Joseph Losco and Leonard Williams (Eds.). New York: St. Martin's Press: 202 – 210.
- Machiavelli, N. 1996/1532. *The Prince*. London: Penguin.
- . 1970/1517. *The Discourses*. London: Penguin
- Mattson, V. and R. Tilman 1987. Thornstein Veblen, Frederick Jackson Turner, and the American Experience. *Journal of Economic Issues* 21-1: 219-235.
- Mayhew, A. 1987. The Beginnings of Institutional Economics. *Journal of Economic Issues* 21-3: 971-998.
- Mills, C. W. 2000. *Power Elite*. Oxford: Oxford University Press.
- North, D. C. 2002. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 1993. Institutions and Economic Performance. *Rationality, Institutions and Economic Methodology*, Maki, U. ve diğerleri (Eds.), Florence: Routledge: 242-261.
- Polanyi, K. 2001/1944. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.
- Stanfield, R. S. 1989. Veblenian and Neo-Marxian Perspectives on the Cultural Crisis of Late Capitalism. *Journal of Economic Issues* 23-3: 717-734.
- Streeck, W. 2010. Taking Capitalism Seriously: Towards an Institutional Approach to Contemporary Political Economy. *Socio-Economic Review* 9: 137-167.
- Trigg, A. B. 2001. Veblen, Bourdieu, and Conspicuous Consumption. *Journal of Economic Issues* 35-1: 99-115.
- Veblen, T. B. 1931/1899. *The Theory of the Leisure Class*. New York: The Modern Library.